

MICHAŁ MURASZKO

orcid: 0000-0003-3816-576X

e-mail: muraszkomichal@gmail.com

Pozostałości księgozbioru kardynała Bernarda Maciejowskiego (1548–1608) w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*

DOI: 10.36155/RBN.53.00008

Jedynie nieliczne księgozbiory członków polskiego episkopatu doby nowożytnej posiadają kompleksowe opracowania naukowe, zdecydowana większość z nich wciąż oczekuje na swoją kolej¹. Nie inaczej rzecz ma się z dawnym księgozbiorem

* Artykuł powstał w ramach projektu grantowego finansowanego z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: Najstarsza księga święceń polskiego duchowieństwa z lat 1514–1530 (0029/NPRH7/H11/86/2018), kierownik – prof. dr hab. Krzysztof Kaczmarek.

1 Spośród publikacji poświęconych księgozbiорom przedstawicieli polskiego episkopatu XVI i XVII wieku wymienić można między innymi następujące prace: L. Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław 1961; L. Grzebiń, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542–1600)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, t. 22, s. 61–168 – <https://czasopisma.kul.pl/index.php/abmk/article/view/6791/6312> [dostęp: 20.10.2022]; S. Rybandt, *Supereklibrisy prymasa Stanisława Karnkowskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiорami Historycznymi” 1991, t. 11, s. 5–26 – <http://www.bookhistory.uw.edu.pl/index.php/zbadannadksiazka/article/view/414/389> [20.10.2022]; idem, *Księgozbiór prymasa Stanisława Karnkowskiego. Źródło badań nad kulturą umysłową dostojnika kościelnego XVI w.*, w: *Kolekcje wyznaniowe*, [red. nauk. B. Bieńkowska], Warszawa 1992, s. 117–130; A. Ochmańska, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego*, „Biblioteka” 2001, t. 14, s. 7–16 – [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Biblioteka/Biblioteka-r2001-t5_\(14\)/Biblioteka-r2001-t5_\(14\)-s7-16/Biblioteka-r2001-t5_\(14\)-s7-16.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Biblioteka/Biblioteka-r2001-t5_(14)/Biblioteka-r2001-t5_(14)-s7-16/Biblioteka-r2001-t5_(14)-s7-16.pdf) [20.10.2022]; A. Wagner, *Prymas Maciej Drzewicki jako bibliofil: w pięćsetlecie powstania pierwszego polskiego ekslibrisu*, Warszawa 2016; M. Bartoszak, *Pozostałości księgozbioru prymasa Stanisława Karnkowskiego w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, „Roczniki Biblioteczne” 2017, t. 61, s. 35–65 – <https://wuwr.pl/rbibl/article/view/3672/3538> [20.10.2022]; J. M. Marszałska, *Prymasi: Jakub ze Sienna (1413–1480), Maciej Drzewicki (1467–1535) i Stanisław Karnkowski (1510–1603) – bibliofile, erudyci i pisarze*, w: *Urząd prymasa w Polsce: geneza, oddziaływanie, znaczenie*, red. W. Graczyk, J. M. Marszałska, L. Zygnier, Warszawa – Ciechanów 2018, s. 143–153; M. Muraszko, *Oprawy ksiąg arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Baranowskiego*, w: *O miejsce książki w historii sztuki*,

Bernarda Maciejowskiego, biskupa łuckiego (1588–1600) i krakowskiego (1600–1607), kardynała (od 1605) oraz arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski (1607–1608). Przyszły kardynał przyszedł na świat jako syn Bernarda, kasztelana lubelskiego, oraz Elżbiety z Kamienieckich, a zarazem bratanek biskupa krakowskiego Samuela Maciejowskiego, którego zalicza się obecnie do najwybitniejszych rodzimych bibliofilów doby renesansu². Zapewne jednak to nie ten ostatni zaszczerpił w nim pragnienie gromadzenia książek, gdy umierał w 1550 roku Bernard miał zaledwie dwa lata. Wiadomo, że jednym z wychowawców Maciejowskiego był słynny polemista, pedagog i wykładowca – później jezuita – Benedykt Herbest (ca 1531–1598)³. Posiadał on bogaty księgozbiór, który przed wstąpieniem w szeregi Towarzystwa Jezusowego „rozdarował i rozprzedał”⁴. Bernard uczył się w kolegium jezuickim w Wiedniu, a także „uczestniczył w życiu dworskim cesarza Ferdynanda I i Maksymiliana”. Wkrótce po powrocie do kraju został chorążym nadwornym koronnym. Za sprawą Stanisława Hozjusza (1504–1579), z którym utrzymywał stałe kontakty, a także Antonio Possesvina (1533–1611) i Piotra Skargi (1536–1612) – decydując się na wstąpienie do stanu duchownego – wybrał karierę kościelną⁵. Uzupełnił swoje wykształcenie studiując kanonistykę w Perugii oraz teologię w Collegium Romanum. Obcowanie

cz. 2, *Państwo i Kościół. W rocznicę chrztu Polski*, red. A. Gronek, Kraków 2019, s. 107–116; J. M. Marszałska, *Polonica in the book collection of Piotr Dunin-Wolski (1531–1590), senator and Bishop of Płock*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2020, t. 27, wyd. specjalne, s. 17–29 – <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/sc/article/view/6403/6839> [20.10.2022]; T. Garwoliński, K. Kamiński, *Księgozbiór biskupa warmińskiego Jana Dantyszka – woluminy zachowane w Bibliotece „Hosianum” w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, t. 312, nr 2, s. 311–327 – <https://doi.org/10.51974/kmw-135541> [20.10.2022].

2 W. Dworzaczek, *Maciejowski Samuel h. Ciołek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974, s. 64–69.

3 Zob. np. I. Zarębski, *Herbest Benedykt*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 434–436; M. Kosman, *Herbest Benedykt*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa 1981, s. 251.

4 Jak podaje ks. Leon Formanowicz, zbiory duchownego uległy rozproszeniu: „To, co przypadło jezuitom poznańskim, dostało się wraz ze złupioną w r. 1657 przez Szwedów biblioteką kolegium jezuitów do Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali [...]. Kilka książek darował Herbest cystersom w Wągrowcu. Kilkadziesiąt zaś nabył dla biblioteki klasztornej opat wągrowiecki Andrzej Dzierżanowski”, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1 [Spis alfabetyczny], Poznań 1939, s. 23 – <https://polona.pl/item/katalog-inkunabułow-biblioteki-kapitulnej-w-gnieźnie-z-1-spis-alfabetyczny,ODK3NDQyODc/4/#info:metadata> [dostęp: 30.09.2022].

5 Zob. np. J. Korytkowski, *Pralacy i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych. Podług źródeł archiwalnych*, t. 3, Gniezno 1883, s. 559–592 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/51510> [30.09.2022]; J. Dziegielewski, J. Maciszewski, *Maciejowski Bernard h. Ciołek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19, s. 48–52; K. R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 192–195; idem, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec 2001, s. 54–61; K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 177–183; idem, *Prymasostwo polskie: instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018, s. 489.

ze środowiskiem dworów wiedeńskiego i krakowskiego, studia i czas spędzony w Italii, jak również znajomość z wiodącymi przedstawicielami miejscowego i zagranicznego kleru stworzyło niewątpliwie wiele okazji do kształcenia się i pogłębiania bibliofilskich skłonności Maciejowskiego. Wkrótce po odnalezieniu swej drogi życiowej uzyskał wiele godności kościelnych. Nie bez znaczenia dla oceny przywołanego umiłowania książki pozostaje również fakt, że duchowny – będąc już biskupem krakowskim – przesłał, poprzez misjonarzy karmelitańskich, szachowi perskiemu Abbasowi I (1571–1629), niezwykle cenną, bogato iluminowaną trzynastowieczną Biblię. Maciejowski wszedł w jej posiadanie prawdopodobnie w czasie jednego z pobytów w Rzymie⁶.

W niniejszym artykule szczegółowo przeanalizowane zostanie pięć, wcześniej nieznaną nauce⁷, woluminów (*in folio*) należących do dawnych zbiorów hierarchy, na które natrafiłem w trakcie kwerendy przeprowadzonej w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Pozostałe księgi przynależące niegdyś do zbiorów Maciejowskiego znajdują się między innymi w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie⁸, Bibliotece Jagiellońskiej⁹, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich¹⁰ oraz Archiwum i Bibliotece Kapituły Katedralnej Łowickiej¹¹. W niniejszych rozważaniach część spośród nich posłuży jako materiał pomocniczy dla możliwie szerszego zobrazowania charakteru omawianego

6 Zob. A. Birkenmajer [rec.], *A book of old testament illustrations of the middle of the thirteenth century sent by Cardinal Bernard Maciejowski to Shah Abbas the Great, King of Persia [...]*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 3, z. 2, s. 195–206 – <http://bbc.uw.edu.pl/publication/55> [30.09.2022]; idem, *Jeszcze o Biblii Bernarda Maciejowskiego*, „Przegląd Biblioteczny” 1930, t. 4, z. 2, s. 216–217 – <http://bbc.uw.edu.pl/publication/60> [30.09.2022]; *Biblia kardynała Bernarda Maciejowskiego*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer i in., Wrocław 1971, kol. 142–143.

7 Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku [BWSDP], sygn.: SD/XVI/124; SD/XVI/125; SD/XVI/126; SD/XVI/192; SD/XVI/204. O egzemplarzach tych wspomina ks. Waldemar Graczyk oraz Jolanta M. Marszałka (*Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, Kraków 2010, s. 48–49, 180, 184, 205–206, 236, 268), jednak bez identyfikacji ich pierwotnego właściciela.

8 Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie [AAG], sygn.: BK 1568; BK 4767; BK 6089; BK 6475; BS 2760; BS 2903; BS 3144; BS 3195; BS 5889.

9 Biblioteka Jagiellońska [BJ], sygn.: Cam. A. IX. 9; Cam. P. VI. 7; Cam. P. XII. 1; Cim. 587. Za informację o trzech z wyszczególnionych tutaj woluminach składam podziękowanie kierownikowi Sekcji Starych Druków Biblioteki Jagiellońskiej dr. Jackowi Partyce.

10 Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich [BOssol.], sygn. XVI.Qu.2029.

11 Por. Z. Skiełczyński, *Superekslibrisy z Biblioteki Kapitulnej w Łowiczu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1990, t. 28, nr 1, s. 244, 254 – [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Theologica_Varsaviensia/Studia_Theologica_Varsaviensia-r1990-t28-n1/Studia_Theologica_Varsaviensia-r1990-t28-n1-s243-259.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Theologica_Varsaviensia/Studia_Theologica_Varsaviensia-r1990-t28-n1/Studia_Theologica_Varsaviensia-r1990-t28-n1-s243-259/Studia_Theologica_Varsaviensia-r1990-t28-n1-s243-259.pdf) [30.09.2022]; S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej (zarys dziejów)*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1993, t. 13, s. 121 – <http://bookhistory.uw.edu.pl/index.php/zbadannadksiazka/article/view/525/491> [30.09.2022].

księgozbioru z uwzględnieniem jego profilu tematycznego oraz zewnętrznego wyglądu¹². Przywołane relikty stanowią zaledwie niewielki ułamek – być może zupełnie niereprezentatywny – zasobnej niegdyś biblioteki. Mam jednak nadzieję, że poniższe uwagi przyczynią się do identyfikacji kolejnych egzemplarzy stanowiących pierwotnie własność duchownego, a co za tym idzie poszerzenia wiedzy o omawianym zbiorze oraz samym hierarsze, a zatem jego zapotrzebowaniach i upodobaniach czytelniczych, bibliofilskich skłonnościach, estetycznych preferencjach, itd.

Wśród druków należących niegdyś do Maciejowskiego, a przechowywanych obecnie w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku, znajdują się trzy tomy *Annales ecclesiastici*, pióra kardynała Cezarego Baroniusza (1538–1607), oratorianina i zwierzchnika Biblioteki Watykańskiej. Dzieło to powstało w odpowiedzi na ewangelickie *Centurie magdeburgskie*, obejmuje okres od narodzenia Chrystusa do 1198 roku. Jak stwierdza autor zostało napisane: „przeciw dzisiejszym nowościom, w obronie ołtarza świętej Tradycji i władzy Kościoła rzymskiego”¹³. Mimo, że pozostaje pozycją o charakterze apologetyczno-polemicznym, cechuje się wyższym od *Centurii* poziomem metodycznym¹⁴. Maciejowski posiadał z całą pewnością przynajmniej czwarty, szósty oraz ósmy z 12 tomów tego bardzo popularnego wówczas opracowania. Ukazały się one w Rzymie (Stamperia Apostolica Vaticana) w 1595, 1599 oraz 1600 roku.

Kolejny druk stanowi pierwsze wydanie opracowania *Bibliotheca selecta*, pióra Antonio Possesvina, jezuita oraz legata papieskiego w Polsce, które ukazało się w Rzymie (Stamperia Apostolica Vaticana) w 1593 roku. Adresowane do „jezuickich wychowawców i przewodników duchowych młodzieży”¹⁵ jest ono postrzegane jako odpowiedź na *Bibliotheca universalis* Konrada Gesnera

12 Księgę opatrzoną prawdopodobnie supereklibrisem Maciejowskiego odnotował również Rudolf Kotula, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarnieckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, Lwów 1929, s. 61 – <https://pbc.gda.pl/publication/22403> [30.09.2022]; zob. także: K. Piekarski [rec.], *Rudolf Kotula: Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarnieckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 3, z. 3, s. 391 – <http://bbc.uw.edu.pl/publication/56> [30.09.2022].

13 M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3: *Czasy nowożytnie 1517–1758*, Warszawa 1989, s. 184; zob. także: J. Kłoczowski, *Baronius Cesare*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 61–62; J. Wahl, *Baronius, Caesar, ven.*, w: *The New Catholic Encyclopedia*, 2nd ed., vol. 2, *Baa–Cam*, Detroit 2003, s. 105–106 – <https://cudvn.files.wordpress.com/2018/05/new-catholic-encyclopedia-vol-2.pdf> [30.09.2022]; J. Serczyk, *25 wieków historii. Historycy i ich dzieła*, Toruń 1994, s. 179.

14 Zob. J. Serczyk, *25 wieków historii...*, s. 179.

15 D. Kuźmina, *Walka o dusze w «Cultura ingeniorum» Antonio Possesvina SJ*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 116, s. 210 – <https://czasopisma.kul.pl/index.php/abmk/article/view/13202/11850> [30.09.2022].

(1516–1565)¹⁶. Dzieło miało „być zarówno informatorem i poradnikiem bibliograficznym, jak i zbiorem wskazówek dotyczących postępowania moralnego oraz interpretowania tekstów różnych ksiązek”¹⁷, a także prezentować „sposoby i narzędzia do prowadzenia działalności misjonarskiej”, jak również służyć „jako skuteczna pomoc w zwalczaniu heretyków”¹⁸.

Ostatni z woluminów zawiera dwa druki wydane w Wenecji (Francesco de Franceschi) w 1596 roku. Na pierwszy z nich składa się zbiór 59 traktatów – *Opuscula omnia* – kardynała Tomasza de Vio Kajetana (1468–1534), dominikana, jednego „z najwybitniejszych komentatorów św. Tomasza z Akwinu”¹⁹, który przeprowadził w 1518 roku słynne przesłuchanie Marcina Lutra (1483–1546)²⁰. Część z przywołanych traktatów ma wyraźnie polemiczną wymowę skierowaną przeciw poglądom tego herezjarchy. Kolejny druk zawiera dzieło *De sacramentis Ecclesiae Christi axiomata*, będące komentarzem do fragmentu *Summy teologicznej* Akwinaty, autorstwa niderlandzkiego teologa i filozofa Augustinusa Hunnaeusa (1521–1578)²¹.

Większość z wyszczególnionych tytułów można byłoby śmiało zaklasyfikować jako pozycje mające wymowę apologetyczno-polemiczną. Niestety, na obecnym etapie badań nie sposób określić, czy stanowią one dobrą reprezentację dla całości Bernardowego księgozbioru, a zatem czy należy postrzegać je jako skromną pozostałość po zasobnej niegdyś grupie tego typu opracowań, a może raczej zaliczały się w jego bibliotece do rarytasów. Mimo powyższych wątpliwości, skłonny jestem założyć, że dzieła apologetyczno-polemiczne mogły stanowić dość pokaźny zbiór. Wpisywały się bowiem w kontrreformacyjnego ducha epoki, której Maciejowski – gorliwy i skuteczny realizator odnowy potrydenckiej w Rzeczypospolitej, inicjator powstania ułożonej przez Łukasza Doktorka

16 M. Lenart, «Il soldato christiano» w kontekście działalności Antonia Possevina SJ jako bibliografa katolickiego, w: Antonio Possevino SJ (1533–1611): życie i dzieło na tle epoki, pod red. D. Quirini-Popławskiej, Kraków 2012, s. 498 – https://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl/sites/wydawnictwo/files/publikacje_pdf/a_possevino_zycieidzieło.pdf [30.09.2022]; D. Kuźmina, *Walka o dusze...*, s. 210.

17 K. Obremski, *Psalmodia polska: trzy studia nad poematem*, Toruń 1995, s. 29.

18 M. Lenart, «Il soldato christiano»..., s. 499.

19 S. Świeżawski, *Byt: zagadnienia metafizyki tomistycznej*, Kraków 1999, s. 76.

20 Zob. np. P. Moskal, *Kajetan, Thomas de Vio*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 338–339; J. A. Weisheipl, *Cajetan (Tommaso de Vio)*, w: *New Catholic Encyclopedia...*, s. 853–855.

21 A. J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, Deel 8, Tweede stuk, Haarlem 1867, s. 1469 – https://www.dbnl.org/tekst/aa_001biog10_01/aa_001biog10_01.pdf [30.09.2022]; A. Polet, *Une gloire de l'humanisme belge: Petrus Nannius (1500–1557)*, [reprint], Nendeln 1967, s. 303 – https://ia601004.us.archive.org/O/items/HumanisticaLovaniensia/Humanistica%20Lovaniensia%20Vol.%205%2C%201936_Une%20gloire%20de%20l%27humanisme%20belge%20PETRVS%20NANNIVS%201500-1557.pdf [30.09.2022].

Pastoralnej oraz pierwszego polskiego indeksu ksiąg zakazanych – był niewątpliwie jednym z czołowych, rodzimych reprezentantów²².

Wśród pozostałych znanych mi druków z omawianego księgozbioru – przechowywanych obecnie w zbiorach AAG, BJ oraz BOssol. – znajdują się opracowania z zakresu: egzegezy biblijnej (*Doctissima in omnes D. Pauli apostoli Epistolas commentaria*²³ św. Tomasza z Akwinu; *Commentariorum et disputationum in Genesim*, tom 2²⁴, 3²⁵, 4²⁶ oraz *Commentariorum in Daniele prophetam libri sexdecim*²⁷ Benito Pereiry; *Opera*, tom 2²⁸ Stanisława Sokołowskiego), teologii moralnej (*Institutiones morales*, tom 1²⁹ Jana Azora) i pastoralnej (*Tractatus aureus*³⁰ Martina Alfonso Vivaldo), kaznodziejstwa (*Flores aurei*³¹ Abrahama Stanisława Bzowskiego; *Sermones*³² Johannesa Taulera), apologetyki i polemiki (*Confessio*, tom 1³³ Stanisława Hozjusza), liturgiki (*De sacrosancto Christi corpore*³⁴ Angelo Rocciego), historii Kościoła (*Martyrologium Kosciola Rzymskiego*³⁵), a także filozofii i logiki (*De rebus naturalibus libri XXX*³⁶ oraz *Opera logica*³⁷ Giacomo Zabarelli). Pomiędzy zachowanymi szczątkami księgozbioru znalazły się ponadto dzieła ojca zachodniego monastycyzmu – św. Jana Kasjana (*De institutis renuntiantium...*³⁸),

22 Por. np. J. Fijałek, *Pastoralna Ks. Bernarda Maciejowskiego w redakcji z r. 1601 i korekturze rzymskiej z r. 1608, zatwierdzona przez papieża Urbana VIII w r. 1629: z historii recepcji prawa trydenckiego w kościele polskim*, w: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925, 1, Referaty, sekcja 4*, Lwów 1925, s. 1–12 – <https://kpbk.umk.pl/publication/35926> [30.09.2022]; S. Nasiorowski, „List pasterski” kard. Bernarda Maciejowskiego, Lublin 1992; P. Guzowski, *Pierwszy polski indeks ksiąg zakazanych*, „Studia Podlaskie” 2022, t. 12, s. 173–202 – https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2532/1/Studia_Podlaskie_12_Guzowski.pdf [30.09.2022].

23 Antverpiae: apud Petrum Bellerum, 1591. 2°; BJ, sygn. Cam. A. IX. 9.

24 Romae: ex typographia Aloysii Zannetti, 1592. 2°; AAG, sygn. BS 2903.

25 Romae: ex Typographia Vaticana, 1595. 2°; AAG, sygn. BS 3195.

26 Romae: apud Aloysium Zannettum, 1599. 2°; AAG, sygn. BK 6089.

27 Romae: apud Georgium Ferrarium, 1587. 2°; AAG, sygn. BS 2760.

28 Cracoviae: in architypographia regia et ecclesiastica Lazari, 1598. 2°; AAG, sygn. PL 383.

29 Romae: apud Aloysium Zannettum, 1600. 2°; AAG, sygn. BK 6475.

30 Venetiis: apud Georgium Variscum, 1599. 8°; AAG, sygn. BS 5889.

31 Venetiis: apud Societatem Minimam, 1601. 8°; AAG, sygn. BK 4767.

32 AAG, sygn. BKD 57. Należy odnotować, że zachowała się jedynie oprawa woluminu, stąd trudno o identyfikację konkretnej edycji.

33 Colonia: apud Maternum Cholinum, 1573. 8°; BJ, sygn. Cim. O 587. Maciejowski miałby otrzymać ten wolumin „w darze od autora”; A. Birkenmajer [rec.], *A book of old testament illustrations...*, s. 203.

34 Romae: apud Guillelmum Facciottum, 1599. 4°; AAG, sygn. BS 942.

35 Kraków: w drukarni Andreia Piotrkowczyka, 1591. 4°; BOssol., sygn. XVI.Qu.2029.

36 Coloniae: sumptibus Lazari Zetzneri, 1597. 2°; AAG, sygn. BS 3144.

37 Coloniae: sumptibus Lazari Zetzneri, 1597. 2°; AAG, sygn. BS 3144.

38 Lugduni: sumptibus Petri Landry, 1606. 8°; BJ, sygn. Cam. P. VI. 7.

prace św. Bernarda z Clairvaux (*Opera omnia*³⁹), jak również mowy greckiego oratora i filozofa Diona Chryzostoma (*Orationes octoginta*⁴⁰).

Pięć woluminów z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku ma bliźniaczo podobne oprawy⁴¹. Zostały one wykonane z fazowanych desek bukowych, które powleczone jasną skórą. Fazowania sprowadzają się do ścięcia środkowej części krótszych krawędzi okładczyń, czynności tej poddano również przeciwległe do książkowego grzbietu dłuższe krawędzie, sporządzając fazy w ich środkowych strefach⁴². Bloki książek scalają każdorazowo trzy podwójne związki sznurowe, którym towarzyszą dwa związki fałszywe. Ich niewielkie garby tworzą na grzbiecie wyzbyte dekoracji kompartymenty. Obcięta kart zostały wybarwione na czerwono. Oprawy mają, częściowo zachowane, zapięcia mosiężno-skórzane. Górne okładziny (**il. 1**) wyposażono w zapinki sztyftowe w typie „klinowym”, które wraz z zaczepami pokryto rytą dekoracją. Zdobienia każdej z okładczyń wykonano przy wykorzystaniu strychnulca, radełek, plakiet oraz tłoków, tworząc ramową kompozycję ze stosunkowo obszernym zwierciadłem. Konsekwentnie na dekorację ram zewnętrznych składają się ślepe radełkowania prezentujące cztery sceny ze Starego i Nowego Testamentu, które w trzech przypadkach wzbogacono podpisami: kuszenie Adama i Ewy („PECCATVM”), Zmartwychwstanie („IVSTIFICACIO”), Ukrzyżowanie („SATISFACTIO”), Wywyższenie Węża Miedzianego (bez podpisu). Z kolei, ramy wewnętrzne zostały wypełnione ślepymi wyciskami nieco węższego radełka z wyobrazeniami czterech Ewangelistów. Świętym – ukazanym w pozycji siedzącej, w trakcie pisania – towarzyszą ich atrybuty: anioł, orzeł, byk i lew. Powyżej każdej z postaci widoczny jest motyw kotary oraz prostokątna tabliczka z napisem identyfikacyjnym: „S MATHE[us]”, „S IOHAN[nes]”, „S LVCA[s]”, „S MARC[us]”. Co istotne dla identyfikacji opisywanego narzędzia, przedstawieniu św. Łukasza towarzyszy litera: „L”, którą wkomponowano poniżej prawego przedramienia Ewangelisty. Analogicznie, wizerunek św. Mateusza wzbogacono o literę: „G”⁴³. W przypadku okładczyń górnych dodatkowe elementy

39 Parisiis: Compagnie de la Grand-Navire, 1602. 2°; BJ, sygn. Cam. P. XII. 1.

40 Venetiis: apud Hieronymum Zenarum et fratres, 1585. 2°; AAG, sygn. BK 1568.

41 Stan zachowania pięciu prezentowanych opraw należy ocenić jako stosunkowo dobry. Na szczególnych okładziny widoczne są otwory po owadach, nieliczne przetarcia oraz uszkodzenia niewielkich fragmentów skóry.

42 Na temat fazowania okładczyń opraw zob. np. J. Zamrzycka, *Introligatorzy toruńscy od XV do XVI/XVII wieku. Typologia cech warsztatowych*, Toruń 2014, s. 31–32.

43 Jako pierwsza na wskazane litery zwróciła ostatnio uwagę Aleksandra Wajnert (*Wybrane oprawy z krakowskiej introligatorni Wilhelma*, w: *Zbiory polskie*, red. A. Wagner, Toruń 2021, s. 377–388). Jej zdaniem mogą one mieć „związek z łacińską wersją imienia” krakowskiego introligatora Wilhelma, jednak „przy aktualnym stanie badań trudno stwierdzić, do czego odnosi się litera «L», może do nazwiska?”.

RYC. 1. Górna okładzina oprawy rzymskiego druku z 1599 roku

RYC. 2. Supereklibris Bernarda Maciejowskiego

stanowią wyciskane na złoto napisy – odnoszące się do treści oprawionych druków. Zostały one wpasowane w poziome, wyznaczone strychulcem, listwy ulokowane w górnych oraz dolnych strefach tychże okładek. Dekoracje obu zwierciadeł wykonano każdorazowo w technice wycisku złotanego. W przypadku okładek górnych ich centra zdobi okazały wycisk owalnej plakiety, na papierowej podkładce⁴⁴, ze sceną Ukrzyżowania. Została ona ujęta w otok z napisem: „CHRISTVS FACTVS EST PRONOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHI. 2”. Zwierciadła okładek dolnych przyozdobiono okazałym supereklibrisem Maciejowskiego (**il. 2**). Przynależące doń godło herbu Ciółek zostało umieszczone w rollwerkowym kartuszu, któremu towarzyszą pontyfikalia

Jednocześnie autorka nie wyklucza, że mogą być „to inicjały rzemieślnika, który wykonał” omawiane radełko; zob. także: eadem, *Wybrane oprawy ksiąg kanonika gnieźnieńskiego Stanisława Grota (zm. 1624)*, „Biblioteka” 2019, t. 23 (32), s. 270 – <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/b/article/view/22057/21083> [30.09.2022].

44 Na temat papierowych podkładek wykorzystywanych w przywoływanym okresie przez introli-gatorów zob. A. Wagner, *Supereklibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016, s. 471–472; idem, *Oprawy książkowe XIV–XVIII wieku w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, cz. 1, *Rzeczpospolita, Prusy, Dolny Śląsk*, Toruń 2018, s. 116.

w postaci mitry i pastorału⁴⁵ oraz inicjały: „B[ernardus] M[aciejowski] || E[piscopus] C[racoviensis] || D[ux] S[everiensis]”⁴⁶. Księgoznak wskazuje, że zlecenie na oprawy zrealizowano w okresie, w którym hierarcha piastował godność biskupa krakowskiego, a zatem najpóźniej w 1606 roku. W świetle literatury przedmiotu ich wykonanie należałoby łączyć z Wilhelm – introligatorem posiadającym warsztat w podwawelskim grodzie i świadczącym usługi między innymi na rzecz Akademii Krakowskiej oraz rady miejskiej Krakowa⁴⁷. Małopolską proveniencję prezentowanych opraw potwierdzać mogą również znaki wodne widniejące na wyklejkach ich okładczyń⁴⁸.

Warto nadmienić, że przedstawione oprawy mogą być bez wątpienia uznane za „reprezentacyjny wytwór rodzimego introligatorstwa” przełomu XVI i XVII wieku⁴⁹. Istotne, że są one bliźniaczo podobne do kilku Maciejowianów (w formie *in folio*) przechowywanych obecnie w zbiorach AAG – zarówno jeśli chodzi o materiały, z których je wykonano, jak i pokrywające ich okładziny dekoracje⁵⁰. Również te egzemplarze pochodzą z czasów krakowskiego pontyfikatu Bernarda oraz zostały sporządzone w przywołanej wcześniej pracowni introligatorskiej. Warto na marginesie odnotować, że w AAG znajduje się jeden⁵¹ natomiast w BJ trzy woluminy należące pierwotnie do omawianego księgozbioru, których oprawy opatrzone superekslibrisem duchownego, z tą

45 Według Michała Bartoszaka: „prawdopodobnie identyczną infułę oraz krzywaśń pastorału zastosowano w superekslibrisie [opata na Łysej Górze] Michała Maliszewskiego” (*Superekslibrisy prymasów Polski z XVI i XVII wieku znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2018, t. 110, s. 44 – <https://czasopisma.kul.pl/index.php/abmk/article/view/9644/7994> [30.09.2022]).

46 Mylącą charakterystykę wskazanego superekslibrisu, zresztą bez identyfikacji jego właściciela, podaje ks. Waldemar Graczyk oraz Jolanta M. Marszałska (*Księgi rękopiśmienne i stare druki...*, s. 268): „superekslibris herbowy, umieszczony w owalu z wyobrażeniem głowy byka [sic!] w kartuszu. Nad kartuszem znajduje się mitra biskupia, z wyłączonymi inicjałami «B-M», «E-G» [sic!], «D-S»”.

47 Por. BJ, sygn. Przyb. 93/80; A. Wajnert, *Wybrane oprawy z krakowskiej introligatorni...*, s. 377–388; zob. także: A. Lewicka-Kamińska, *Biblioteka Jagiellońska w latach 1492–1655*, w: *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1, red. I. Zarebski, Kraków 1966, s. 189, 218; eadem, *Rzut oka na rozwój oprawy książkowej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 1972, t. 16, z. 1–2, s. 58; J. Storm van Leeuwen, *The golden age of bookbindings in Cracow 1400–1600*, Kraków 2011, s. 154–155.

48 Wskazane filigrany, przedstawiające herby Jelita oraz Lewart, łączy się w literaturze przedmiotu z niezidentyfikowaną papiernią małopolską oraz młynem ulokowanym w Kocku lub Lublinie; zob. *Papiernie w Polsce XVI wieku. Prace Franciszka Piekosińskiego, Jana Ptaśnika, Kazimierza Piekarskiego. Powtórnie wydał i uzupełnił Włodzimierz Budka*, Wrocław 1971, nr 185; J. Siniarska-Czaplicka, *Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław 1969, s. 12–13; K. Darwaj, *Znaki wodne z przełomu XVI i XVII wieku w księgach kancelarii grodzkiej w Lublinie*, „Kalendarz Lubelski” 1985, t. 28, s. 73–74 – <https://biblioteka.teatrn.pl/publication/9452> [30.09.2022]).

49 Oprawę wykonaną z analogicznych materiałów oraz pokrytą dekoracją o zbliżonej kompozycji prezentuje Arkadiusz Wagner, *Oprawy książkowe...*, s. 120.

50 AAG, sygn.: BK 1568; BK 6089; BK 6475; BS 2760; BS 2903; BS 3195; PL 383.

51 AAG, sygn. BKD 57.

różnicą, że zamiast mitry i pastorału znalazło się tam każdorazowo miejsce dla kapelusza kardynalskiego⁵², daty (1606), a także inicjałów wskazujących na otrzymanie purpury oraz godności arcybiskupa gnieźnieńskiego – „B[ernardus] M[aciejowski] C[ardinalis] E[t] A[rchiepiscopus] G[nesnensis]”. Opatrzanie opraw księgoznakiem dokonało się jeszcze przed ingresem do gnieźnieńskiej katedry, który odbył się pod koniec marca 1607 roku. Mimo, że wskazane egzemplarze pochodzą z innej małopolskiej pracowni introligatorskiej⁵³, nawiązują do wcześniej zaprezentowanych rozwiązań materiałowo-kompozycyjnych. Ich okładziny wykonano z desek, które powleczone białą skórą oraz opatrzone łądząco podobną dekoracją⁵⁴. Czy może to sugerować, że hierarsze zależało na zachowaniu w miarę jednorodnego wyglądu zewnętrznego powiększającego się księgozbioru? Analogiczny przykład w tej kwestii stanowić może biblioteka arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski Wojciecha Baranowskiego (1548–1615)⁵⁵. Wśród zachowanych ksiąg, pierwotnie do niego należących, zdecydowana większość posiada tekturowe oprawy, które obciążnięto jasną skórą i ozdobiono w technice ślepego wycisku. Na dekoracje te składają się koncentryczne ramy stryculcowo-radełkowe, obejmujące znaczną część powierzchni okładzin. Zwierciadła tych ostatnich wypełniają z kolei każdorazowo supereklibrisy

52 Warto nadmienić, że przywołany kartusz, wyobrażenie kapelusza kardynalskiego, jak również mitry i pastorału – wyciśnięte najpewniej wskazanymi w niniejszym komunikacie narzędziami – znajdują się, w różnych konfiguracjach, na dwóch oprawach krakowskich akt czynności biskupich Maciejowskiego (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [AKMK], A. Ep., sygn.: 36; 37), a także trzech księgach, przeprowadzonych za jego pontyfikatu, wizytacji (AKMK, AV, sygn.: 4; 19b; Cap. 22).

53 Na podstawie analizy zdobień przywołanych opraw wydaje się, że wyszczególniony warsztat przejął przynajmniej jedno z radełek, którymi posługiwał się wcześniej introligator krakowski Kasper Rajman Starszy (zm. ok. 1600). Na jego dekorację składają się medaliony popiersiowe w wieńcach, które przeplata ornament kandelabrowo-roślinny; zob. M. Muraszko, *Oprawy ksiąg z warsztatu introligatora krakowskiego Kaspra Rajmana Starszego*, w: *Zbiory polskie*, s. 339–357 (tam zebrana starsza literatura dotycząca tego rzemieślnika). Małopolską proveniencję omawianych tutaj opraw sugerują również znaki wodne znajdujące się na wyklejkach jednego z woluminów (BJ, sygn. Cam. A. IX. 9), które przedstawiają „nieprawidłowy pod względem heraldycznym układ herbów Doliwa i Leliwa”; zob. J. Siniarska-Czaplicka, *Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500–1800*, Łódź 1983, s. 13.

54 Zdobienia dolnych okładzin opraw z tego warsztatu charakteryzują się mniejszą starannością wykonania, jeśli chodzi o naniesiony na nie supereklibris. W trzech przypadkach nachodzi on częściowo lub w całości na dekorację radełkową.

55 Wydaje się, że chęć utrzymania w miarę jednolitego wyglądu zewnętrznego księgozbioru dostrzec można również w przypadku opraw woluminów pozostałych po – wspomnianym już – Benedykcie Herbeście; por. np. AAG, sygn.: BK 46; BK 322; BK 699; BK 851; BK 878; BK 880; BK 1547; BK 1599; BK 1652; BS 1695; BS 3198; zob. także M. Muraszko, *Oprawy trzech ksiąg opata trzemeszeńskiego Aleksandra Mielińskiego*, w: *Introligatorzy i ich klienci*, red. A. Wagner, Toruń 2017, s. 121; idem, *Neringowska oprawy trzech druków z księgozbioru opata trzemeszeńskiego Wojciecha Mielińskiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2017, t. 67, s. 216–217 – http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-27bd2069-99c7-4050-8326-fcf07177ad50/c/2017_007.pdf [30.09.2022].

(właściwe) z herbem duchownego. Przedstawiony schemat, przyjęty w czasie, w którym Baranowski – poprzez urząd podkanclerzego koronnego – był bliżej związany z Krakowem, został konsekwentnie zachowany po tym, jak dostojnik ten przeniósł się na biskupstwo płockie. Wskazana formuła materiałowo-kompozycyjna jest bowiem reprezentatywna dla opraw pochodzących z małopolskiego warsztatu Kaspra Rajmana Starszego – a zatem powstałych w okresie, w którym Wojciech piastował godność biskupa przemyskiego – jak również egzemplarzy wykonanych nieco później w pracowni gdańskiego introligatora S.S. – czyli już w czasie jego płockiego pontyfikatu⁵⁶. Czy podobna chęć zachowania jednolitej szaty zewnętrznej księgozbioru mogła przyświecać również kardynałowi Maciejowskiemu? Obecnie na skutek wciąż bardzo wąskiego rozpoznania materiału źródłowego nie sposób tego założenia potwierdzić. Nie jest jednak wykluczone, że identyfikacja kolejnych Maciejowianów rzuci w przyszłości nieco więcej światła na stosunek hierarchy do sposobów opracowania należących doń książek.

Pozostaje jeszcze pytanie, jaką drogą omawiane egzemplarze trafiły do Płocka? Wiadomo, że Bernard miał przekazać w testamencie swój księgozbiór powołanemu w 1602 roku seminarium duchownemu w Gnieźnie, stając się jednym z pierwszych donatorów tworzącej się przy nim biblioteki. Woluminy znalazły się tam ostatecznie w roku 1613, kilka lat po śmierci ofiarodawcy⁵⁷. Bezpośrednim, a zarazem najstarszym świadectwem przynależności prezentowanych w niniejszym komunikacie druków do biblioteki seminaryjnej są siedemnastowieczne wpisy własnościowe naniesione na strony tytułowe trzech z nich⁵⁸. W 1718 roku gnieźnieńską placówką, zgodnie z decyzją arcybiskupa Stanisława Szembeka (1650–1721), kierować zaczęli księża misjonarze św. Wincentego a Paulo⁵⁹. Jednym

56 Zob. M. Muraszko, *Oprawy ksiąg arcybiskupa...*, s. 107–116; idem, *Małopolska oprawa „Liber de modo acquirendae divinae gratiae...” z księgozbioru arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Baranowskiego*, „Studia o Książce i Informatyce” 2017, t. 36, s. 246 – <https://wuwr.pl/bibl/article/view/1767/1718> [30.09.2022].

57 Zob. AAG, A. Cap. B, sygn. 23, k. 117; J. Rył, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Gnieźnie*, w: *Księga Jubileuszowa Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie 1602–2002*, red. P. Podeszwa, W. Polak, Gniezno 2002, s. 113. Warto przy tym odnotować, że przynajmniej trzy woluminy z księgozbioru hierarchy trafiły do kamedułów na krakowskich Bielanych (BJ, sygn.: Cam. A. IX. 9; Cam. P. VI. 7; Cam. P. XII. 1), z kolei po jednym powędrowało do „kanoników regularnych przy kościele Bożego Ciała w Krakowie” (BOssol., sygn. XVI.Qu.2029) oraz „jezuitów krakowskich u św. Macieja i Mateusza” (BJ, sygn. Cim. 587); por. A. Birkenmajer [rec.], *A book of old testament illustrations...*, s. 203.

58 Przywołane noty posiadają następujące brzmienie: *Inscriptus catalogo librorum Seminarii Almae Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis*; zob. BWSDP, sygn.: SD/XVI/125; SD/XVI/192; SD/XVI/204.

59 Zob. np. B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, *Wiek XIX i XX*, cz. 1, pod red. M. Rechowicza, Lublin 1976, s. 159; M. Aleksandrowicz, *Początki Seminarium*

z przejawów ich bibliotekarskiej aktywności są noty proveniencyjne pozostawione między innymi w egzemplarzach będących przedmiotem niniejszego artykułu⁶⁰. Świadcstwo działalności na tym polu stanowi także sygnatura – „Ar. 3. Litt. C. Tr. 2.” – naniesiona na wewnętrzną stronę górnej okładziny księgi, na którą składa się *Opuscula omnia* Tomasza de Vio Kajetana oraz *De sacramentis Ecclesiae Christi axiomata* Augustinusa Hunnaeusa⁶¹. Analogiczne oznaczenia z łatwością znaleźć można w innych egzemplarzach przynależących niegdyś do biblioteki seminaryjnej. Wynika z nich, że przynajmniej niektóre przechowywane w księżnicy woluminy były umieszczone w ponumerowanych szafach (*armarium*), przyporządkowane do konkretnej litery – oznaczającej prawdopodobnie dany dział tematyczny – ulokowane na określonej półce (*transtrum*) i odpowiednio na niej uszeregowane⁶². Analogiczny sposób segregacji istniał w bibliotekach księży misjonarzy w Warszawie i Lublinie, na co wskazują ich ekslibrisy⁶³. Wydaje się wobec tego, że w gnieźnieńskim seminarium zaadaptowano sprawdzone rozwiązania organizacyjne stosowane w innych księgozbiorach zgromadzenia. Najpewniej to za pośrednictwem misjonarzy omawiane woluminy z księgozbioru Maciejowskiego przekazano do prowadzonej przez nich parafii w Dmosinie⁶⁴.

Duchownego w Gnieźnie (1602–1718), w: *Księga Jubileuszowa...*, s. 23; P. Mroczkowski, *Biblioteka Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie*, Gniezno 2022, s. 6.

60 W przypadku trzech ksiąg wpisy te posiadają następujące brzmienie: „Congregationis Missionis Seminarii Gnesnensis”; zob. BWS DP, sygn.: SD/XVI/124; SD/XVI/126; SD/XVI/192. Jeśli chodzi o dwa pozostałe woluminy, wspomniane wcześniej, siedemnastowieczne noty proveniencyjne zaktualizowano tutaj jedynie poprzez dopisanie frazy: „Congregationis Missionis”; zob. BWS DP, sygn.: SD/XVI/125; SD/XVI/204.

61 BWS DP, sygn.: SD/XVI/204.

62 Przywołane spostrzeżenia rzucają nieco światła na kwestię uporządkowania oraz sposobu przechowywania ksiąg w bibliotece seminaryjnej. Jest to o tyle istotne, że jak stwierdziła Jadwiga Rył: „O pomieszczeniach bibliotecznych i ich wyposażeniu nic, poza ogólnym stwierdzeniem, że takowe w gmachu (każdym kolejnym budynku) seminaryjnym były, nie da się powiedzieć. Niewiele też można rzec o metodzie, stopniu uporządkowania czy spisach ksiąg [...]. Księgozbiór seminaryjny musiał być jednak od początku uporządkowany według jakiegoś bliżej nie określonego systemu (powszechnie wówczas stosowano podział rzeczowy), a także osygnowany i spisany” (*Biblioteka Seminarium...*, s. 116).

63 Zob. K. Gonet, *Biblioteka Księży Misjonarzy u Św. Krzyża w Warszawie. Zarys problematyki*, „Nasza Przeszłość” 1996, t. 86, s. 93 – http://www.naszaprzeszlosc.pl/files/tom086_03.pdf [30.09.2022]; zob. także: idem, *Warszawska Biblioteka Księży Misjonarzy w Domu Głównym zgromadzenia u św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu. Zarys problematyki*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1992, t. 14, s. 139 – <http://bookhistory.uw.edu.pl/index.php/zbadannadksiazka/article/view/433/408> [30.09.2022].

64 Świadczy o tym wpis proveniencyjny – „Ex libris Ecclesiae Dmosinensis” – naniesiony na jeden z druków; zob. BWS DP, sygn.: SD/XVI/192. Wydaje się, że analogiczną drogą do Płocka – poprzez bibliotekę seminaryjną w Gnieźnie, a następnie parafię w Dmosinie – przebyły między innymi woluminy (BWS DP, sygn.: SD/XVI/168; SD/XVII/369; SD/XVII/370) będące niegdyś własnością kanoników gnieźnieńskich Tomasza Josickiego (zm. 1616) oraz Stanisława Grota (zm. 1624); por. także: *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy (1625–17/IV–1925)*, Kraków 1925, s. 99 – <https://pbc.biaman.pl/publication/5411> [30.09.2022].

Wyszczególnione druki znalazły się koniec końców w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku⁶⁵.

Czy zaprezentowane w niniejszym artykule egzemplarze stanowić mogą reprezentatywną grupę książek przynależących pierwotnie do księgozbioru Bernarda Maciejowskiego, zarówno jeśli chodzi o ich zawartość treściową, jak i szatę zewnętrzną? W świetle stosunkowo ubogiego materiału źródłowego trudno jednoznacznie na to pytanie odpowiedzieć. Nadużyciem nie będzie chyba jednak założenie, w myśl którego omawiany księgozbiór składał się w większości z opracowań teologicznych, wśród których znalazło się również miejsce dla dzieł o wymowie apologetyczno-polemicznej. Z kolei bliźniaczo podobne względem siebie oprawy przedstawionych woluminów wpisują się w rodzimy typ dekoracji, charakterystyczny dla przełomu XVI i XVII wieku. Co istotne wszystkie one zostały opatrzone superekslibrisem hierarchy z okresu jego krakowskiego pontyfikatu. Nie jest przy tym wykluczone, że Maciejowskiemu zależało na utrzymaniu w miarę jednorodnego wyglądu zewnętrznego włączanych do zbioru wielkoformatowych książek. W świetle przeanalizowanego materiału źródłowego można również postawić hipotezę, że duchowny nie miał w zwyczaju zlecać opatrywanie należących do niego druków odręcznymi notami proweniencyjnymi, zadawalając się zdecydowanie szlachetniejszą wśród bibliofilów wersją informowania o ich własności, za którą uznać należy księgoznak w postaci superekslibrisu.

65 Jak podaje ks. Waldemar Graczyk oraz Jolanta M. Marszalska (*Księgi rękopiśmienne i stare druki...*, s. 48–49): „Oprócz ksiąg zaklasyfikowanych jako tzw. dublety sandomierskie zasób Biblioteki WSD w Płocku uzupełniają księgi pochodzące ze skasowanych klasztorów niemal całej Rzeczypospolitej”. Omawiane w niniejszym komunikacie woluminy autorzy zaliczyli do drugiej z wymienionych grup, wskazując, że „nie zachowały się żadne informacje o tym, w jaki sposób księgi te trafiły do Płocka”.

MICHAŁ MURASZKO

Remains of the book collection of Cardinal Bernard Maciejowski (1548–1608) in the collection of the Library of the Seminary in Płock

The subject of this communication are five volumes belonging to the former collection of Cardinal Bernard Maciejowski (1548–1608), encountered by the author during a search query conducted in the Library of the Seminary in Płock. These contain six printed publications, most of which have an apologetic and polemical purpose. Their twin-like bindings fit in with the local type of decoration, characteristic of the turn of the 16th and 17th centuries. They were probably drawn up in Wilhelm's bookbinding workshop and each time they were provided with the supralibros of the Cardinal from the period of his service in Kraków.